

STANCU ILIN

Institutul de Istorie
și Teorie Literară
„G. Călinescu”
(București)

B. P. HASDEU: AVENTURA POLITICULUI
La apariția volumelor 15 și 16 – Publicistica politică
– din ediția de „Scrieri” B. P. Hasdeu în 16 volume.
Chișinău, Editura Știința, 2012

Abstract. The study examines B. P. Hasdeu's articles of political journalism. The writer is often compared with I. Heliade-Radulescu and there is emphasized their feared ability to sharply point out things, their brilliant verve, a reply that was hard to fight back. B. P. Hasdeu knew he had to a word to say about matters of politics and social life, masterly expressing democratic ideas of his time. He was deeply concerned about the fate of the Romanians in the period after unification.

Keywords: noble descent, means of sub-existence, nightmare of Iasi, satirical verve, virulent articles, sagacity, incisive pamphlet, status of observer, democratic ideal, patriotism.

În articolele politice ale lui B. P. Hasdeu se oglindesc atât marile idei democratice ale vremii sale, cât și efortul de a se impune și de a prinde rădăcini în societatea românească. Când a trecut Prutul, în 1857, pentru a se stabili la Iași, renunțând la cetățenia rusească, B. P. Hasdeu nu avea prea multe opțiuni pentru a se face cunoscut. Cu conștiința ascendenței nobiliare a familiei sale, tânărul „prinț” era privit cu răceală în capitala Moldovei. Urmând îndemnul tatălui său, B. P. Hasdeu îmbrățișa ideea Unirii Principatelor, prin deschiderea ce apăruse după Convenția de la Paris din 7/19 august 1858. El s-a îndreptat, instinctiv, către cercul unionist, reprezentat, atunci, de Constantin Hurmuzachi, Anastase Panu, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu. Se pare că un prim succes ar fi înregistrat, câștigând simpatia lui Anastase Panu, unul dintre cei trei caimacami, numiți de puterile garante. Cu ajutorul lui, inclusiv cel financiar, ar fi scos prima revistă intitulată simbolic „România”. Alte păreri înclină spre varianta după care banii necesari publicației ar fi provenit de la tatăl său, care este prezent cu un articol iscălit cu pseudonimul Alexandru Hotineanu. Numele revistei „România” era scris cu litere latine, deși în corpul săptămânalului predomina alfabetul de tranziție, în care literele chirilice încă mai persistau. Apărut la 18 noiembrie 1858, periodicalul nu a rezistat mult, la 16 ianuarie 1859 încetându-și apariția o dată cu alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza.

În următorii ani, în capitala Moldovei, se va dedica activității didactice și organizării „bibliotecii naționale”, pe care o înzestreaază cu 4 000 de volume, dar și muncii științifice concretizată în articole și studii docte în „Foaia de istorie româna” (1859) sau „Foița

de istorie și literatură” (1860). La Iași însă este dat afară din învățământ (mai 1863) și i se intentează un proces de încălcare a moralității, pentru câteva fraze „echivoc frivole” din „romanțul” „Duduca Mamuca”, publicat în periodicul „Lumina”, în foileton, în prima jumătate a anului 1863. Deși a fost achitat de instanța de judecată (în iunie 1863), acțiunea abuzivă de înlăturare de la catedra, la care s-a asociat și Mihail Kogălniceanu, a rămas în vigoare. Rămas fără nici un mijloc de subzistență, tânărul B. P. Hasdeu acceptă propunerea lui Alexandru Odobescu, noul ministru al Instrucțiunii Publice, de a se muta la București, fiind numit – la rugămintea lui Vasile Alecsandri – din august 1863, membru în Comisia Documentală a Monastirilor Închinat. Evenimentul brutal și nedrept va constitui un punct de cotitură în relațiile cu „complotiștii” V. A. Urechia, Titu Maiorescu și Mihail Kogălniceanu. Un ecou al coșmarului ieșean apare în poezia „Bradul”, publicată într-o primă formă, în nr. 17 al revistei „Lumina”, imediat după procesul de pomină – primul proces literar din istoria literaturii române – din 3-4 iunie 1863: „Acum-n douzeci de ani/ De chinuri nentrupte,/ El s-a deprins cu-ai săi dușmani,/ S-a înrudit în lupte// Să-i dați odihnă-n locul șes,/ În liniștita vale.../ Lipsit de traiul său ales, / El s-ar usca de jale!”

Spirit efervescent, B. P. Hasdeu nu se putea rupe de viața vie a țării, izolându-se în cercetarea hrisoavelor vechi și a condicilor mănăstirești, deși, în curând, va scoate primul număr al „Arhivei istorice a României” (august 1864), la cererea Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Dar încă din 3 noiembrie 1863 apăruse primul număr al revistei „Aghiuță”, unde verva lui satirică se desfășoară din plin, în articole politice virulente. Artisticește, B. P. Hasdeu se delimitează de revistele umoristice la modă, precum „Bondarul” sau „Țânțarul”, practicând o „satiră pură, o critică mușcătoare și spirituală”, „un adevărat umor”. Dedicat, în capitala Moldovei, alegerii colonelului Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Principatelor Unite, în perioada bucureșteană, lăsând în urmă ranchiunile personale, va milita, în articolele sale politice, în sprijinul reformelor cuziste: votul universal, organizarea armatei și, nu în ultimul rând, reforma agrară. Deși mărturisirea că n-a cerut niciodată nimic Domnitorului, totuși acesta îl trimitea încă din 1861 la expoziția arheologică de la Cracovia, pentru identificarea de documente legate de istoria României. Acolo este imediat recunoscut (bunicul său Tadeu, fiind scriitor polonez) și onorat cu alegerea sa ca membru al Societății Arheologice Jagiellone. Peste aproape un secol, în 1967, am văzut în condicile de prezență de la Biblioteca Chartoriski din Cracovia iscălitura lui B. P. Hasdeu și mențiunea manuscriselor cercetate, care vor fi copiate și aduse în țară ulterior, din colecția de documente a lui Adam Naruszewicz.

B. P. Hasdeu combătea prin toate mijloacele (poezie, foileton critic, pamflet) activitatea sau mai degrabă inactivitatea Camerei oligarhice care tergiversa sau respingea inițiativele legislative ale Domnitorului. În articolul „Aritmetica și chimia parlamentară” (26 martie 1864), ajungea la concluzia că activitatea Camerei boierești este zero, legile votate fiind de-a dreptul ridicole. Despre legea „Instrucțiunii publice gratuite și obligatorii”, „Aghiuță” și-a spus părerea în versuri: „Instrucție?... vorbă! N-or merge la școli/ Țăranii bătuți fără parte și goi!” Țara a rămas doar cu ce a făcut

ministrul Cretzulescu (secularizarea) și cu ce a înfăptuit Kogălniceanu (legea presei). În „Diagnostica și farmacopeea parlamentară” (21 aprilie 1864), B. P. Hasdeu, care asista la lucrările Camerei din „tribuna ziariștilor”, socotește corpul legislativ bolnav de „pierdere a memoriei”, „morbiditate” și lapsus al reprezentativității. Dr. Aghiuță îi recomandă un „repaus complet” și prescrie „desființarea Camerei” (140 de deputați), împrumutarea urgentă a țaranilor și votul universal pentru 5 000 000 de români. Câteva versuri din Conachi vin să pecetluiască rețeta.

Tânărul ziarist Hasdeu va deveni, prin articolele sale, un adevărat cronicar al lucrărilor Camerei Deputaților. Deocamdată, calul de bătaie al redactorului revistei „Aghiuță” era C. A. Rosetti și ziarul „comercial” al acestuia, „Românul”. În „O doleanță asupra sănătății dlui Rosetti” (15 decembrie 1863) releva incompatibilitatea dintre mandatul de deputat și funcțiunile salariate de la ziar, acuzându-l, printre altele, de „ambitiune” și de „lipsă de memorie politică”. Lansarea de zvonuri apocaliptice despre pieirea statului român, ca urmare a neînțelegerilor dintre legislativ și executiv, constituie tema articolului „Apocalipsul Caimatei” (1 ianuarie 1864). În articolul „D. Rosetti și polonii” (16 ianuarie 1864), „Aghiuță” nu are încredere că subscrierile bănești pentru revoluționarii polonezi vor ajunge acolo unde trebuie, ci nu în punga lui C.A. Rosetti, mai ales că Milkowski și principele Czartoriski declaraseră de curând la București că polonezii „nu au trebuință de bani, ci numai de brațe armate”. O mențiune de ordin biografic este de reținut, chiar dacă pe alocuri fantezistă. Simpatia și sprijinul său pentru „dezrobirea Poloniei” o are în sânge, pentru că a avut o „mumă poloneză”, a urmat clasele gimnaziale în Polonia, a vorbit poloneza din copilărie, a iubit „vro duzină de poloneze”.

Redactorul revistei „Aghiuță” urmărește cu sagacitate fiecare mișcare a lui Berlicoco în viața politică, ziaristică sau privată. Este evocat conflictul cu „capul majorității” din Adunare, d. Oteteleşanu, pe tema armării țării, Coalițiunea socotindu-se înșelată de autointitulatul „vizir al Capitalei”, histrionicul birlic. Cu ocazia discutării în Cameră, la 18 ianuarie 1864, a legii inițiate de guvern de organizare a armatei regulate și a miliției provinciale, un oarecare Arghirovulo propune un amendament sprijinit puternic de basul Dimitrie Ghica și tenorul Anastase Panu. Propunerea va fi acceptată. Așa va lua ființă garda națională a orașelor, „pentru precupeții dlui Rosetti” („O revistă atât de interioară...”, 26 ianuarie 1864). Numită gardă civică, formațiunea paramilitară va face carieră în literatură, îndeosebi prin pana lui I.L. Caragiale. Într-un articol ulterior, „Cine poate intra în garda națională?” din 5 martie 1864, generalul-inspector al sănătății, Davila, poartă o discuție cu doctorii Fialla și Iatropulo, membri ai comisiei care trebuia să stabilească bolile care să scutească cetățenii de serviciul în gardă. Umorul spumos al lui Hasdeu premerge dialogul din comedia „O noapte furtunoasă” dintre Jupân Dumitrache, căpitanul gărzii și sergentul Chiriac despre Tache Pantofarul, care nu vrea să iasă la ezircit, pe motiv că a fost bolnav de lingoare. Și tot de I. L. Caragiale ne amintește B. P. Hasdeu în articolul cu „frumusețile logice” ale „Românului” din 13 februarie 1864. Nenea Iancu pastșa sardonice stilul „Monitorului oficial” sau al „Curierului de Galați”, în „Ghimpele”, „Claponul” și în „Moftul român”. Mai târziu, la Berlin, în scrisori, îi trimitea prietenului său, Paul Zarifopol, la Leipzig, „zaharicale”, expresii trunchiate și fraze hilariante din ziarele ce-i parvneau din țară.

Într-unul dintre cele mai incisive pamflete, „Ce vrea Caimata?”, apărut în trei numere consecutive ale periodicului „Aghiuță”, între 3 și 10 mai 1864, B. P. Hasdeu este preocupat de creionarea unor caractere. El vorbește de „grecismul teofrastian” al lui C. A. Rosetti, citând consistent una din schițele de caracter ale filosofului și moralistului grec Teofrast (sec. IV î. Chr.), probabil după versiunea franțuzească a lui La Bruyère. Ziaristul individualiza portretul lui Berlicoco după flecarii înfumurați, lingușitorii, prefăcuții, neîncredătorii celui numit de Aristotel Theofrastos (adică cel care vorbește divin). B. P. Hasdeu îi imputa pitorescului politician cu plete și pantaloni scurți că se ocupă de orice altceva, ci nu de legile votului universal și de împrumutarea țăranilor. O confruntare între partida oligarhilor, sprijiniți de liberali, și guvern era iminentă, și se va încheia cu dizolvarea Camerei de către Domnitor. B. P. Hasdeu primește actul „cu entuziasm”, într-un articol nesemnlat din 3 mai. O „Revistă interioară” din 17 mai 1864, menționează succesul plebiscitului pentru reforma de la 2 mai. Curând însă „foaia umoristică, satirică și critică” va fi suprimată de ministrul de Interne, Mihail Kogălniceanu, deranjat de unele articole care îl vizau, deși atacul hasdeian dur din ultimul număr (nr. 28 din 21 mai 1864) împotriva lui Dimitrie Bolintineanu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii, care semnează și el actul de desființare a lui „Aghiuță”, va fi cântărit mult în luarea măsurii punitive. Un ultim articol al lui B.P. Hasdeu, „Complotul” (31 mai 1864) este publicat în „Buciumul” lui Cezar Bolliac, ca un puternic protest împotriva tentativei de detronare a lui Cuza și de rupere a Unirii. În suplimentele din 10 și 11 mai 1864 ale „Monitorului oficial”, se notifică arestarea și deferirea către justiție a lui Constantin Șutu, vechi ministru sub domniile regulamentare și părintele deputatului din Cameră Grigore Șutu, Panait Balș, deputat, medicul mitropolitului, Lambert și soția sa, care au uneltit pentru căderea Domnitorului și numirea, cu ajutor străin, a doi domni în Principate, unul la București și altul la Iași. O săgeată este îndreptată și împotriva lui C. A. Rosetti care, în ziarul „Românul”, bagatelizează evenimentul, ce „nu poate tulbura nici apa dintr-un pahar”. Temerile lui B. P. Hasdeu nu erau în van. Bun cunoscător al mișcărilor politice ale vremii, cu toate măsurile drastice luate de Domnitor, prin desființarea Camerei la 2 /14 mai 1864, adversarii se vor regrupa și, la 11/23 februarie 1865, „monstruoasa coaliție”, la care va adera și liberalul C. A. Rosetti, va detrona pe Alexandru Ioan Cuza și va grăbi aducerea pe tron a unui domn străin, prințul Carol de Hohenzollern.

La începutul lunii iunie 1864, se produce schimbarea la față. Într-o scrisoare deschisă, B. P. Hasdeu mulțumește ziarului „Românul” că a fost singura publicație care a luat atitudine față de suprimarea revistei sale („Solidaritatea presei”, în „Românul”, nr. 48, 5/6 iunie 1864). Disputele sunt date uitării și paginile ziarului sunt deschise pentru noi campanii hasdeiene. Statutul său de observator al manevrelor politicianiste ale Camerei oligarhice nu se va schimba prea mult după alegerea sa ca deputat de Bolgrad, în decembrie 1867, în Adunarea Deputaților din Dealul Mitropoliei. Fiul de nobil scăpătat duce o adevărată bătălie de presă împotriva boierilor retrograzi și a organelor de presă ale acestora în numele democrației, al patriotismului și al închinării față de țărănimea

împilată. Într-o scrisoare din 17 noiembrie 1867 către redactorul ziarului „Românul”, mărturisea că principiul său politic a fost întotdeauna „de a combate boierismul”, „apărând sârmana opincă”. Politicește, mandatul de deputat al lui B. P. Hasdeu fusese validat în 10 ianuarie 1868, rămânând în scaun până în 29 ianuarie 1869, când parlamentul era dizolvat. În viața personală intervenise căsătoria, în 10 iunie 1865, cu Iulia Faliciu din Roșia Montana. În acești ani, se intensifică activitatea sa literară: în ziarul „Buciumul” îi apăruse, între 2 iulie și 25 august 1864, în foileton, „Copilăriile lui Iancu Moțoc”, prima parte a romanului istoric „Viața unui boier”, pentru ca, în septembrie 1865, să tipărească monografia „Ioan Vodă cel Cumplit”; în 28 ianuarie 1867, are loc premiera piesei istorice „Domnița Rosanda”, iar în 7 februarie același an, la Teatrul cel Mare, se pune în scenă „poema istorică” „Răzvan Vodă”. Toate aceste succese vor influența articolele politice ale lui B. P. Hasdeu imprimându-le o evidentă tentă literară. Mircea Eliade a reluat multe dintre ele, în ediția din 1937, ca parte integrantă a vastei sale opere. În genere, B. P. Hasdeu introduce adeseori în articolele sale politice versuri din balade sau legende, din Anton Pann, Conachi, poeții Văcărești, V. Alecsandri, D. Bolintineanu ș.a., și chiar din scriitorii străini consacrați. Într-un articol de vendetă politică pe tema boierismului, „Cugetări asupra ziarului «Țara»”, redactorul „Românului”, patronat de C.A. Rosetti, în confruntarea cu triumviratul Blaremburg, Pascal și Carp, adaugă textului său, din 4 mai 1868, 32 de versuri care vor constitui însăși esența viitoarei poezii „Odă la boieri”, ce va apărea tot în „Românul” peste aproape un an, în 20 februarie 1869. Pamfletul, devenit „Odă la ciocoi” în volumul din 1873, va face carieră în literatura română, considerat de Nicolae Iorga drept „o armă”, iar de Mircea Eliade „cea mai puternică satiră politică din literatura română”. Cât despre „creșterea” fiilor de boieri în cele mai înalte școli din Occident, B. P. Hasdeu le zice prozaic „o petrecere la Paris”, îngroșând în țară „lista nulităților patentate”. Și pentru a fi și mai convingător despre asemenea petreceri „prea puțin științifice”, citează pe „nemilostivul” Shakespeare care în „Henric al VIII-lea” vituperează pe tinerii englezi, ce au adus din Franța doar „câteva grimase”. Virulența stilului hasdeian prefigurează pe Eminescu din poezia „Ai noștri tineri...”.

Alte articole, „Confesiunile boierismului” (3 decembrie 1867), „Ultima situațiune a boierismului” (14 decembrie 1867), „Probele ziarului «Țara» despre patriotismul boierilor” (22-23 aprilie 1868), „Cine a făcut pe 1848?” (5 mai 1868), cele trei „Epistole despre politica de la Bacău” (din 21 și 28 aprilie 1869), vin să întregescă amploarea demersului împotriva clasei oligarhice a deputatului de Bolgrad. Toate bătăliile sale de presă își au izvorul în sentimentul nobil al păstrării și consolidării Unirii. Așa își va explica el însuși pozițiile aparent contradictorii, schimbând cu dezinvoltură convingerile sale de „maist” (când Al. Ioan Cuza dizolva Camera) cu cele de „februarist” (când Domnitorul este forțat să abdice) și chiar acceptarea domnului străin. Mai târziu, feroarea aventurii politice se va domoli. Preocupările științifice vor trece pe primul plan, nemaigăsind timp pentru campanii de presă istovitoare. Un rol în asumarea acestei noi atitudini va fi având și severa sa soție. Într-o scrisoare din Paris, doamna Hasdeu își admonesta bărbatul pentru un discurs ținut la Iași (11 octombrie 1882) de încurajare a industriei naționale,

fără amestec străin: „Cu ce scop ai vorbit? Nu cumva vrei să te apuci iar de politică? Gândeam că seriozitatea «Columnei», cum a început să iasă în anul acesta, va goni toate acele fumuri deșarte care trec într-o clipă fără a lăsa vro urma-n calendar și că chiar dușmanii d-tale vor fi siliți să înghită veninul ce îl vărsau contra d-tale. Ce îmi faci însă? Vii și sapi subt edificiul ce l-ai clădit cu atâta muncă și sudoare în curs de atâția ani”.

B. P. Hasdeu era preocupat și de problemele stringente de dezvoltare a țării, cum ar fi construirea unei linii ferate. În „Scufica de mărgăritar” (26 ianuarie 1864) înțelegea bine dificultatea proiectului lui Șutu, Mavroghei și Portier. El glosa însă pe marginea costurilor, care sunt de cinci sau șase ori mai mari decât în alte părți, pentru că „la noi banii țării se cheltuiesc totdeauna cu aceeași ușurătate cu care se cheltuiesc numai banii furați...”

La finele notelor noastre vom mai reține articolul „Patriotism și neîncredere” (1 septembrie 1868) pentru vizionarismul său. El constată cu amărăciune că „în România, cuvântul patriotism se pare a fi proscris de o bucată de vreme. Oricine-l rostește se expune neapărat râsului, ironiei, sarcasmului acelor ce-l ascultă”. Încearcă o definiție a acestui sentiment sacru, dezaproband atitudinea unor români de a simți „o plăcere intimă de a trâmbița mereu despre slăbiciunile națiunii sale”, atitudine neîntâlnită la vecinii noștri: sârbi, poloni, unguri. Alegațiile redactorului „Românului” sunt de cea mai strictă actualitate!

G. Călinescu observa că B. P. Hasdeu, spre deosebire de Maiorescu, a avut o viață „mișcată”, plină de aventură și neprevăzut. Tocmai publicistica este aceea care ne dezvăluie trăirile interioare ale scriitorului. În literatura română au existat publiciști și polemiciști redutabili. B. P. Hasdeu se considera însă „heliadist”, recunoscând, implicit, continuitatea spiritului marelui său înaintaș, deși modalitatea punerii în pagină a ideilor veacului, idealul democratic și sentimentul patriotic constituie originalitatea sa, subliniată, cu obstinație și exces, de către savant.